

УДК 331.5:330.5:351

Кіржецька Марія Сергіївнакандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»**Кіржецький Юрій Ігорович**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОШИРЕННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ТІНЬОВОЮ ЗАЙНЯТІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті виокремлено чинники, що формують тіньову зайнятість. Проаналізовано основні причини нарощення тіньової зайнятості в Україні. Визначено, що одним із факторів зростання тіньової зайнятості є існування нетипових для офіційного сектору економіки видів праці, які сформувалися завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Це стало гіпотезою для аналізу залежності між показниками обсягів реалізованих інтернет-послуг та тіньовою зайнятістю. Було проведено емпіричну роботу і виявлено, що обидві змінні позитивно пов'язані.

Ключові слова: тіньова зайнятість, тіньовий ринок праці, незадекларована трудова діяльність, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Формування тіньових економічних відносин є характерним процесом у будь-яких економічних системах на певних етапах їх становлення та розвитку. Окрім негативних ефектів вони формують позитивні соціально-економічні драйвери для розвитку економіки. Щодо тіньової зайнятості, то в умовах трансформації економічної системи саме вона дає змогу пом'якшити розрив між попитом та пропозицією на ринку праці та зберегти трудовий потенціал [7]. Проте, якщо формальний сектор не стає привабливішим порівняно із неформальним, то відбувається нарощення тіньової зайнятості. Проте, критичне нарощування її масштабів в Україні чинить зворотний: негативний ефект. Зважаючи на те, що тіньова економіка на ринку праці є одним із елементів тіньової економіки країни тому її зростання формує загрози для економічної і національної безпеки держави. Так, за даними Державної статистичної служби України у 2018 р. кількість неформально зайнятого населення в Україні становить 3541,3 тис. осіб, що складає близько 20% зайнятого населення України [1]. Статистичні обстеження, які проводилися за методологією МОП свідчать про те, що в Україні кожен третій працівник, задіяний повністю або частково на тіньовому ринку праці [2]. Саме тому, важливим є дослідження причин зростання тіньової зайнятості в Україні, як однієї із загроз для економічної безпеки країни.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в дослідженні взаємозв'язку між поширенням інформаційних технологій та тіньовою зайнятістю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тіньовий ринок праці є феноменом, який існує не лише в Україні, а й в усіх країнах світу є основою тіньової економіки. Саме із трудових ресурсів залучених до тіньових відносин переважно і формується тіньова економіка країни. Феномен тіньової зайнятості та складність її обчислення полягає не лише у тому, що вона існує поза межами офіційної статистики, а й тому, що незаде-

кларована праця може приймати різні форми. Так, дослідження проведені МОП [2] сепарували тіньову зайнятість на наступні групи: 1) неформальна зайнятість у формальному секторі; 2) зайнятість у тіньовому секторі; 3) невідповідність між декларованою і фактичною оплатою праці: заробітна палата «в конверті»; 4) підміна фактичних трудових правовідносин частково декларованими: укладання цивільно-правових чи господарських договорів, 5) вторинна зайнятість у формальному або неформальному секторі економіки; 6) специфічна зайнятість, яка в умовах розвитку «мережевого підприємства» чи підприємства на основі соціальних мереж спричиняє подальше скорочення формальної зайнятості і розширює діапазон тіньової зайнятості; (7) реєстрація найманих працівників фізичними особами підприємцями; (8) використання дистанційних та аутсорсингових механізмів для приховування найманої праці.

У розрізі видів діяльності, найбільший попит впродовж останніх років мали неформальні послуги з ремонту житла (їх придбали 29% респондентів), ремонту автомобілів (12%), прибирання житла (15%), приготування їжі (12%), догляду за дітьми та хворими (11%), сільське господарство та садівництво (10%) [3].

У результаті аналізу наукових джерел визначено, що до основних причин нарощення тіньової зайнятості експерти відносять наступні (табл. 1).

Опитування, що проводяться серед працівників тіньового сектору економіки [9] показали, що індивідуальною мотивацією участі у незадекларованій трудовій діяльності, є: (1) спільна зацікавленість у ній роботодавців і найманих працівників; (2) неможливість знайти постійну роботу; (3) надмірна бюрократизованість процедур офіційного трудового найму та звільнення.

У результаті аналізу наукових джерел [4-7] та з урахуванням власних емпіричних досліджень, видно, що на існування тіньової зайнятості на ринку праці мають вплив як чинники сформовані зі сторони попиту так і чинники, що формуються пропозицією. Виділимо основні чин-

Причин нарощення тіньової зайнятості

Причини нарощення тіньової зайнятості	<p>перехід до нестандартних форм зайнятості та вибору гнучких систем оплати праці та обліку часу</p> <p>зростання індивідуальної зайнятості</p> <p>спрощення умов створення транснаціональних бізнес-структур та ускладнення моніторингу їх фінансової діяльності</p> <p>зростання попиту на товари та послуги, споживачі яких усвідомлюють, що вони вироблені без декларування роботодавцями або найманими працівниками відповідних доходів</p>
---------------------------------------	--

ники поширення тіньової зайнятості, які формуються зі сторони попиту на працю та пропозиції (рис. 1).

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій впродовж останнього десятиліття чинив суттєвий вплив на трансформацію економічних відносин, зокрема й на ринок праці. Динаміка показників обсягу реалізованих інтернет-послуг має стійкий тренд до зростання, починаючи із 2002 р. (рис. 2).

Телекомунікації перетворилися на віртуальну роботу, яка згодом переросла у нетипові форми зайнятості. Нетипові форми зайнятості, в силу особливостей ведення господарської діяльності, переважно не обліковуються та перебувають або повністю або частково в тіні. Так, починаючи з 2002 р. можемо спостерігати суттєве щорічне зростання обсягів реалізованих інтернет-послуг, що візуально корелюється із динамікою тіньової зайнятості в Україні впродовж аналізованого періоду (2002-2018 рр.) (рис. 3).

Статистика свідчить, що в Україні близько 10% зайнятих у нетиповій зайнятості працюють вдома та близько 6% працюють віддалено. Нетипові форми зайнятості рідше зустрічаються серед робітників виробничих підприємств, та, частіше, серед працівників сфери послуг, комерції та робітників, що виконують прості види робіт: прибирання, послуги з догляду за дітьми та літніми людьми, послуги перевезення тощо.

Загалом виділимо наступні форми нетипової зайнятості: (1) робота на умовах неповної зайнятості; (2) робота за цивільно-трудовими договорами; (3) робота на дому; (4) віддалена робота; (5) самозайнятість; (6) псевдо-самозайнятість; (7) тимчасова агентська робота; (8) робота за допомогою соціальних мереж; (8) тимчасова чи сезонна праця; (9) позикова праця: лізинг персоналу, аутстафінг персоналу, аутсорсинг персоналу.

Чинники що формують тіньову зайнятість зі сторони пропозиції:

- підвищення економічної активності економічно неактивного населення;
- високий рівень зовнішньої та внутрішньої міграції українців;
- безробіття;
- відсутність відмінностей у соціальному пакеті на формальному і неформальному ринках праці;
- високі можливості диверсифікації джерел доходів, що дає змогу працювати не повний робочий день;
- надмірна поляризація формального ринку праці

Чинники що формують тіньову зайнятість зі сторони попиту

- необхідність зниження витрат;
- потреба у підвищенні чисельної і функціональної гнучкості зайнятості;
- швидке реагування на сезонні та інші коливання попиту при одночасному контролі витрат;
- демографічні зрушення в структурі робочої сили;
- гендерні зрушення в структурі робочої сили.

Рис. 1. Чинники нарощення тіньової зайнятості на ринку праці зі сторони попиту та пропозиції

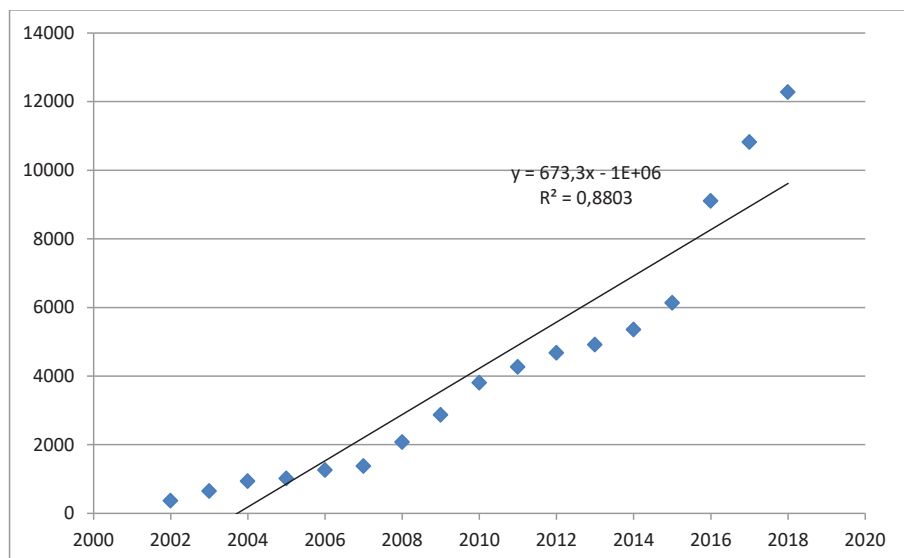

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізованих інтернет-послуг в Україні
Джерело: за даними Державної служби статистики України

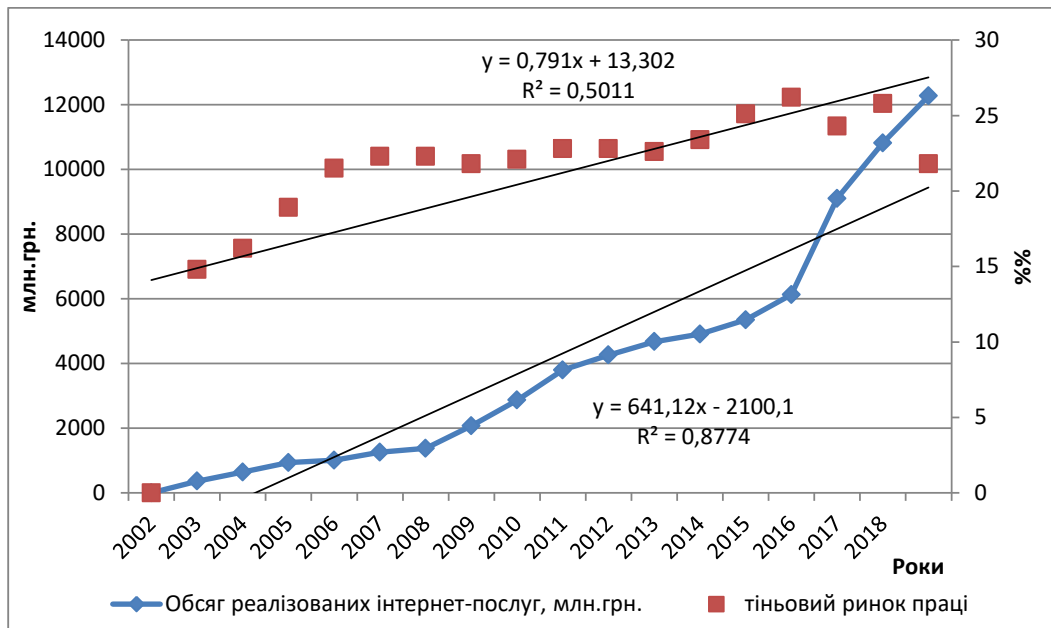

Рис. 3. Динаміка обсягів реалізованих інтернет-послуг в Україні та тіньової зайнятості
Джерело: за даними Державної служби статистики України

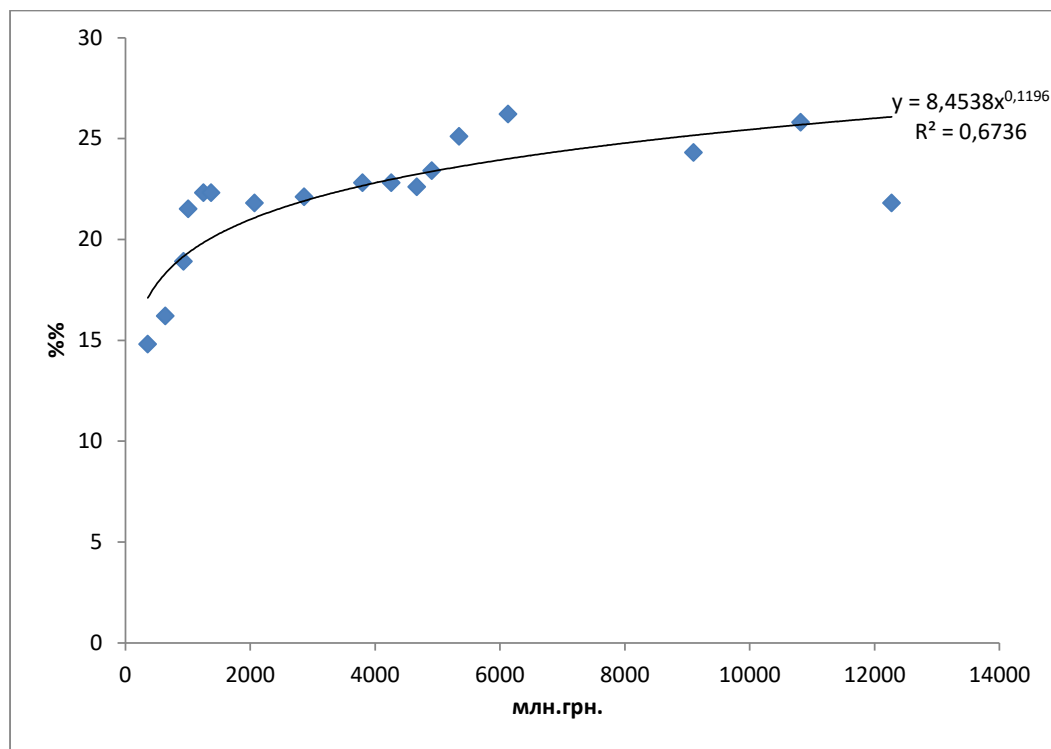

Рис. 4. Взаємозв'язок між обсягом реалізованих інтернет-послуг та тіньовим ринком праці

Формування інноваційної економіки лише нарощуватиме нетипові форми зайнятості, та за прогнозами її рівень у країнах ЄС становитиме близько 35% робочого населення у 2020 р. [11].

Проведемо емпіричне дослідження базою для якого є припущення, що середній темп розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, який представлений показником обсягів реалізованих інтернет-послуг корелює із показником зростання тіньової зайнятості в Україні. Розрахунки по-

казали, що існує помітна залежність між показниками (коефіцієнт парної кореляції 0,61).

Що дало змогу провести базовий регресійний аналіз впливу зростання обсягів реалізованих інтернет-послуг на зростання тіньової зайнятості в Україні (рис. 4). Експоненціальна функція регресії резюмує зв'язок між змінною X (обсягів реалізованих інтернет-послуг) у відповідь на змінну Y (тіньову зайнятість). Графік показує, що обидві змінні позитивно пов'язані, тому що обидва

значення зростають одночасно експоненціально. Оцінюючи цю залежність можна її вважати прийнятною, оскільки більшість точок даних близькі до лінії тенденції регресії.

Результати регресійного аналізу узагальнені в таблиці 2.

Таблиця 2

Критерій	Значення
Коефіцієнт кореляції Пірсона	0,604994409
R-квадрат	0,366018235

За аналізований період значення критерію R-квадрат дорівнювало 0,605, що означає, що 60% коливання тіньової зайнятості пояснюється обсягів реалізованих інтернет-послуг. Що на нашу думку можна вважати прийнятним значенням.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, поширення комп'ютерних технологій та Інтернету сформувавши умови для розвитку нових форм зайнятості, які в силу деформації формального сектору економіки зайняли значну частку ринку праці України. Саме тому, політика управління зайнятістю повинна не лише враховувати розвиток даної тенденції, але адаптуватися до змін, які відбулися на ринку праці. На нашу думку, політика детінізації ринку праці має відбуватися не спираючись на економічні методи, а спрямовуватися, перш за все, на усунення основних мотивів, які спонукають до поширення тіньової зайнятості: можливості отримати вищу або аналогічну заробітну плату у офіційному секторі економіки, наявності соціальних і компенсаційних пакетів, спрощення адміністрування податків для працівників, що використовують нетипові форми зайнятості.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Звіт «Незадекларована праця в Україні: форми прояву, масштаби та шляхи її подолання» URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/projectdocumentation/wcms_630069.pdf
3. Офіційна веб-сторінка Федерації роботодавців України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.fru.org.ua/>.
4. Ризики поширення та шляхи мінімізації тіньової зайнятості в Україні. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2112/>
5. Сталлий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова / Інститут 187 демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. – Умань: Видавничополіграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.
6. Лібанова Е. М. Неформальний сектор ринку праці: визначення та методи оцінки / Е. М. Лібанова // Зайнятість та ринок праці : Міжвідомчий наук. зб. – Вип. 6. – К. : РВПС України НАНУ, 1998. – С. 245–246.
7. Лібанова Е. Проблеми формування й розвитку неформального сектору ринку праці в Україні / Е. Лібанова, А. Баландя // Україна: аспекти праці. – 1998. – № 3. – С. 3–8.
8. Рекомендація щодо адміністрації праці: роль, функції та організація N 158. Міжнародна організація праці; Рекомендація, Міжнародний документ від 26.06.1978 № 158. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_270
9. Торжєвський М.В. Першочергові напрямки детінізації зайнятості в Україні / М.В. Торжєвський // Соціально-трудові відносини. Теорія і практика. Збірник наукових праць. – 2016. – № 2 (12) – С. 310–3184. Петрова І.Л. Соціальні ризики неформальної зайнятості в Україні / І.Л. Петрова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 4. – С. 29–33.
10. Самаєва Ю. Девальвація праці / Ю. Самаєва // Дзеркало тижня. – 2015. – № 11.
11. Undeclared Work in the European Union. Special Eurobarometer Report (2014), available at: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf.

Киржецкая Мария Сергеевна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национального университета «Львовская политехника»

Киржецкий Юрий Игоревич

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры социальных дисциплин
Львовского государственного университета внутренних дел

СВЯЗЬ МЕЖДУ РАСПРОСТРАНЕНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ТЕНЕВОЙ ЗАНЯТОСТЬЮ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье выделены факторы, формирующие теневую занятость. Проанализированы основные причины наращивания теневой занятости в Украине. Определено, что одним из факторов роста теневой занятости является формирование нетипичных для официального сектора экономики видов труда, которые сформировались благодаря развитию информационно-коммуникационных технологий. Что стало гипотезой для анализа зависимости между показателями объемов реализованных интернет-услуг и теневой занятостью. Эмпирическое исследование показало, что обе переменные положительно связаны.

Ключевые слова: теневая занятость, теневой рынок труда, незадекларированная трудовая деятельность, информационно-коммуникационные технологии.

Kirzhetska Mariya

PhD, Associate Professor,
Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University

Kirzhetskyi Yuriy

PhD, Associate Professor
Department of Social Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs

RELATIONSHIP BETWEEN SPRED OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND SHADOW EMPLOYMENT IN UKRAINE

Summary

The article identifies the factors that influence the growth of shadow employment. The main reasons for the increase of shadow employment in Ukraine are analyzed. It is determined that one of the factors contributing to the growth of shadow employment is the formation of atypical for the official sector of the economy of types of labor. Atypical types of work (which are in the shadow) were formed due to the development of information and communication technologies. This has been hypothesized to analyze the relationship between Internet service volume and shadow employment rates. An empirical study has shown that both variables are positively correlated.

Key words: shadow employment, shadow labor market, undeclared work, information and communication technology.

УДК 339.13 (477)

Клепанчук Ольга Юріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТРУКТУРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

Концептуалізація знань щодо стану економічної системи та дієвості ринкових механізмів є підґрунтям для структурованого аналізу якості реформування внутрішнього ринку. Проаналізовано політико-ідеологічний, політико-економічний, економічний підходи до визначення дефініції “ринок”, еволюцію досліджень формування, становлення і розвитку внутрішнього ринку. В межах теорії економічного зростання детально проаналізовано переваги і недоліки моделей розвитку ринків. Для уточнення поняття внутрішнього ринку та його розвитку проаналізовано моделі його класифікації за ключовими ознаками. Запропоновано класифікаційні характеристики, які найповнішою мірою відображають особливості функціонування і розвитку внутрішнього ринку та чітко визначає детермінанти його розвитку.

Ключові слова: економічна система, ринкові механізми, ринкова структура, ринкова типологія, економіко-соціальні трансформації, конкурентні відносини.

Постановка проблеми. Основою економічного та ринкового потенціалу держави є стан розвитку її внутрішнього ринку. Внутрішній ринок є відображенням структури та стану економічної системи країни, розвитку її суспільних відносин та соціально-економічних процесів. Основою формування та розвитку внутрішнього ринку країни є поглиблення суспільного поділу праці. В умовах ринкової економіки, в якій домінуючими є товарно-грошові відносини, суспільний поділ праці та його диференціація стимулює подальший ринковий розвиток та активність внутрішньоринкових відносин. Внаслідок значних економіко-соціальних трансформацій товарно-грошові відносини отримали нові ринкові механізми, що впливає на формування сучасного ринкової економіки. Ефективне функціонування економічної системи визначається, насамперед, якістю механізмів ринкових відносин, їх здатністю забезпечити баланс рівноваги між попитом і пропозицією і максимально мобілізувати внутрішні ресурси держави. Концептуалізація знань щодо стану

економічної системи та дієвості ринкових механізмів є підґрунтям для структурованого аналізу якості реформування внутрішнього ринку України, що обумовлює необхідність деталізованого розкриття ряду понять і концептуальних засад функціонування ринкового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням засад формування та розвитку внутрішнього ринку країни присвячено численні праці видатних зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, В. Точилін визначив внутрішній ринок країни як систему відносин у сфері товарного обміну, купівлі-продажу товарів та послуг із їх просуванням від виробника до споживача в межах кордонів певної країни [25, с. 5]. Зазначимо, що таке визначення внутрішнього ринку надто звужує його до рівня маркетингових каналів просування та збуту продукції, що не відображає комплексності та масштабності процесів, які відбуваються на внутрішньому ринку держави.

В. Бодров, Н. Балдич, В. Гусев досліджували поняття внутрішнього ринку, акцентуючи